

В. В. Данилевський,

начальник управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації, кандидат історичних наук

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ФАКТОРИ КОМПЕНСАТОРНОЇ ОСВІТИ

Система освіти України не була готова до повномасштабного російського вторгнення, не були заздалегідь напрацьовані алгоритми й форми педагогічної роботи. До того ж досить жорстко відобразилися на освітній сфері наслідки карантинних обмежень у боротьбі з COVID-19. Під час воєнного стану відбулася повна зміна повсякденних реалій педагогів, учнів та їх сімей. Будемо відверті, на першому етапі війни пріоритет освіти у багатьох людей поступився питанням безпеки, і це не могло не позначитись на якості освітнього процесу. Тому зупинимось на найактуальніших проблемах освіти під час війни, які несуть в собі освітні втрати та їх наслідки.

Насамперед, розпочнемо з дистанційної освіти.

Досвід організації дистанційного навчання в часи пандемії коронавірусу допоміг нашим закладам освіти адаптуватися до роботи в умовах воєнного стану. На початку війни цей формат став найбільш поширеним, проте в наданні якісної дистанційної освіти виникла низка суттєвих проблем, як внутрішніх так і зовнішніх.

Щодо зовнішніх проблем. Уже в перші дні війни за кордон виїхало майже 17 тисяч учнів/студентів (10,5%) та 608 (3,5%) педагогів. Наразі частина з них повернулася на Черкащину. Крім того, багато дітей разом з батьками здійснювали переїзди, а подекуди й неодноразово, переміщуючись в межах України, зазнаючи перерв у навчанні. Це в свою чергу не могло не призвести до освітніх втрат.

За даними звіту Українського центру оцінювання якості освіти, тривале навчання поза закладом освіти негативно позначилося на рівні сформованості в учнів початкової школи читачької та математичної компетентностей: різниця в середніх балах учнів, які навчалися віддалено 3-4 місяці, порівняно із середніми балами тих їхніх ровесників, які навчалися в такому форматі менше одного місяця, становить **7,6 бала з математики та 6,9 бала із читання**. Це є суттєвими освітніми втратами, і освітянам є над чим працювати.

Наступне. Запровадження дистанційної освіти для дітей, які перебувають за кордоном, – це додаткове подвійне навантаження, особливо на тих, які навчаються в закордонному та вітчизняному освітньому закладі освіти одночасно. Через перебої в електропостачанні та в мережі Інтернет в Україні, а також через різницю в часових поясах, учні не завжди мають можливість виходити на зв'язок з учителем. Крім того, частою причиною неналежного рівня опанування закордонної освіти є мовний бар'єр, та й наші програми відрізняються від іноземних. А від цього страждає якість освіти.

Викликає занепокоєння і питання щодо учнів і сімей, які не виходять на зв'язок з нашими школами. Хоч їх лише близько 0,08%, проте з часом все менше впевненості, що і учні, і педагоги стовідсотково повернуться в Україну.

Які вбачаємо шляхи вирішення проблеми?

Важливим є запровадження індивідуальних освітніх траєкторій учнів (**для кожного учня підбирається індивідуальна програма з надолуження знань**); проведення широкої інформаційної кампанії з метою стимулювання здобувачів освіти повернутися в Україну з метою збереження її людського капіталу.

Щодо внутрішніх проблем дистанційного навчання. У період перших тривалих відключень електроенергії було важко підлаштуватися, виконувати завдання у конкретний час (коли є світло) й дотримуватися дедлайнів. Крім того, не всі педагоги й учні мають необхідне технічне забезпечення (Інтернет, комп'ютери) для проведення уроків дистанційно. Тому значну частину навчального часу діти навчалися самостійно. Водночас, будемо відверті, що деяких педагогів саме систематична робота в дистанційному режимі, на жаль не спонукає до творчого викладання предмета. Усе це тільки посилює освітні втрати.

Наступна проблема – це **забезпечення якісного Інтернету в умовах відключення світла**. Хоча нині всі школи Черкащини стовідсотково підключені до інтернету, але 17% з них мають швидкісний Інтернет (100 Мбіт/с), 76% – до 100 Мбіт/с, 51% шкіл мають Інтернет в закриттях, проте у сільських, віддалених школах в учнів міг бути гірший доступ до інтернет технологій, оскільки сільські школи мають обмежені можливості провайдерів, а також менше ресурсів для навчання.

Вирішення означеного питання полягає у забезпеченні закладів освіти генераторами (у нас наразі 30% закладів вже забезпечені), старлінками (вони є лише в пунктах незламності), учасників освітнього процесу – комп'ютерною технікою (чим зараз і займається Міністерство освіти, надійшло понад 1,5 тисячі одиниць).

Крім того, важливо зобов'язати провайдерів забезпечити генераторами або акумуляторними батареями мережеве обладнання для безперебійної подачі Інтернету.

Освітні нерівності між учнями. Будемо відверті, наразі дистанційна освіта – це дорого. Не кожна родина зможе собі дозволити саме таку форму навчання.

Вразливі категорії дітей загалом більш схильні мати освітні втрати, адже, як правило, вони не мають належного матеріально-технічного забезпечення, щоб отримувати якісну дистанційну освіту. На ймовірність отримати освітні прогалини також впливає й те, наскільки батьки залучені до освітнього процесу дитини, чи вони підтримують її та цікавляться навчанням. Крім того, педагоги застосовують різні цифрові інструменти та різні підходи, аби відновити доступ до навчання, це теж в свою чергу поглиблює освітні нерівності між учнями, які нам потрібно надолужувати. Тому і педагоги, і батьки реально розуміють, що якісна освіта потребує очного навчання.

Вирішення означеного питання полягає у:

- збільшенні відсотка закладів, які навчаються очно і за змішаною формою;
- створенні консультативних пунктів для учнів у школах, які здійснюють освітній процес дистанційно;
- забезпеченні дітей планшетами, ноутбуками та іншими засобами дистанційного навчання.

І ми доклали максимум зусиль для цього. Наразі 82% закладів працюють очно та змішано. А діти вразливих категорій перебувають під особливим контролем вчителів.

Наступне питання – це оцінювання якості освіти.

В умовах війни викликом для освітньої галузі стало те, що повністю скасовано підсумкову атестацію учнів у вигляді ЗНО. І зроблено це абсолютно обґрунтовано. Натомість, працівниками галузі облаштовано 24 пункти для проведення мультипредметного тесту, залучено 192 науково-педагогічні працівники, що дало можливість майже 7-и тисячам учнів пройти успішно тестування, а 229 учням отримати 200-бальний результат (найбільша кількість по ЗНО – 15 учнів).

Водночас, результати 2022 року не можна порівняти із досягненнями учасників тестувань за минулі роки, оскільки така велика кількість не відображає якості знань за новим форматом. ЗНО можна було скласти з 14 предметів, а НМТ – з 3-х і лише по 20 завдань з кожного предмета, натомість у попередні роки ця кількість була значно більшою. Тому порівнювати результати 200-бальників НМТ-2022 із попередніми роками проведення ЗНО не є доречним, оскільки вони є неспівмірними.

Для вирішення цього необхідно розробити і прийняти стратегічні документи, які б визначали способи вимірювання та компенсації освітніх втрат. Зокрема, варто оновити проєкт і затвердити *Стратегію освітніх оцінювань*, а також документи щодо компенсаційних заходів. За прикладом моніторингу початкової школи необхідно розробити національну систему моніторингу для інших ланок загальної середньої освіти. Також важливо продовжувати моніторинг якості дистанційного навчання.

Не можемо не звернути увагу на реалізацію стратегії Нової української школи. Ми провели титанічну роботу щодо впровадження НУШ для учнів 5 класів. На базі обласного інституту післядипломної освіти підготували майже 8 тисяч вчителів, які працюють за новим Державним стандартом, у тому числі близько 4 тисяч це – безкоштовна підготовка вчителів з інших областей, де велись бойові дії.

У вересні 2022 року всі учні п'ятих класів пішли в школу та виявилось, що будемо працювати без друкованих підручників. До речі, на сьогодні стовідсотково маємо лише підручники з математики.

Ми максимально зуміли підлаштуватися під електронні версії підручників, зробити все, щоб не втратити досягнень НУШ попередніх років. Проте, це дуже обурило батьків учнів та спричинило труднощі для дітей у навчанні, особливо під час частого відключення світла та Інтернету. Важливим є відновлення освітньої субвенції щодо впровадження НУШ. Це стосується закупівлі обладнання, меблів, навчально-дидактичних матеріалів, комп'ютерної техніки та інше.

Крім того, ми вже зараз бачимо, що важливо досконало переглянути деякі навчальні програми.

У першу чергу з історії України, основ здоров'я, «Захисту України» та фізичного виховання. Щодо «Захисту України», то Черкащина, починаючи з 2014 року, неодноразово порушувала питання щодо повернення навчальної зброї до закладів освіти, відновлення функціонування шкільних тирів. Наразі вже майже 50% закладів освіти мають обладнані кабінети «Захисту України», місця для проведення навчальних стрільб (тири) та майданчики для проведення занять з тактичної підготовки обладнано у майже 40% закладів. Крім того, маємо близько 400 одиниць пневматичної зброї, 60 одиниць малогабаритних макетів АК та 12 мультимедійних тирів.

Однак, у процесі роботи *виникла низка проблем*, насамперед – це кадрове забезпечення. Його аналіз свідчить, що близько 42% учителів предмета «Захист України» не відповідають вимогам Положення про допризовну підготовку; 22% не мають військового звання і взагалі не служили в армії, а близько 20% – це рядові солдати. Лише 12% – молодші офіцери і 16% – старші офіцери.

Проблема полягає у відсутності фахівців через низьку заробітну плату, оскільки у штатному розписі відсутня посада військового керівника. В середньостатистичному закладі загальної середньої освіти вчитель «Захисту України» має лише 3-4 години педагогічного навантаження, при тому, що ставка педагога становить 18 годин на тиждень. Посада ж військового керівника передбачала б 9 годин педагогічного навантаження для проведення в закладі освіти позакласної роботи з військово-патріотичного виховання.

Пропонуємо внести зміни до наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти», ввівши до переліку посаду «Військовий керівник».

Крім того вважаємо, що за рахунок варіативної складової необхідно посилити вивчення історії рідного краю, що вже зроблено на Черкащині.

Значної уваги необхідно надати розробці уроків, покликаних розповісти про правила безпеки: як дістатися до укриття, що робити під час обстрілу, мінна безпека, надання першої домедичної допомоги, підсилити практичну складову предмета «Захист України» тощо.

Наступна проблема – це кадрове забезпечення закладів освіти.

Наразі в області працевлаштовані 127 осіб із числа ВПО. Проте 244 педагогічні працівники (0,8%) залишаються за кордоном, 58 посад, що становить 0,4%, є вакантними. До речі, сьогодні маємо по 4 вакансії директорів та заступників директора. Крім того, 176 педагогічних і 198 непедагогічних працівників захищають незалежність і цілісність Української Держави від загарбників. На жаль, є і ті, які загинули.

Тому, як ніколи потребує вдосконалення нормативно-правове забезпечення державної підтримки педагогічних працівників (соціальне житло, фінансова допомога тощо). Працівники освіти й науки повинні мати високий рівень кваліфікації, хорошу мотивацію, гідні умови роботи та оплати, можливості для розвитку та особистісного зростання.

І на завершення. Ситуація війни для дитини будь-якого віку є **психотравматичною**. Пережитий стрес може спричинити проблеми з фізичним і ментальним здоров'ям дитини. Опитування, яке було проведено кафедрою педагогіки, психології та освітнього менеджменту нашого обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників, дало можливість діагностувати психічний та емоційний стан учнів. На запитання: «Які зміни Ви помітили в учнів в умовах сьогодення?», педагогічні працівники зазначили:

- неухважні, розгублені – 54,2 %;
- емоційно збудливі, імпульсивні – 52,9%;
- байдужі до навчання, низька мотивація – 49%;
- пасивні – 47,1%;
- тривожні, налякані – 38%;
- погано запам'ятовують новий матеріал – 37,4%;
- пригнічені – 21,3%;
- замкнуті – 11,6 %;
- агресивні, сварливі – 9%;
- Разом з тим, педагоги відмічають, що:
- 58,1% – подорослішали в поглядах на життя;
- 55,5% – мають високий рівень патріотизму;
- 7,1% – активні та мотивовані у навчанні і мають успіхи;
- 0,6% – змін не помітно, діти не змінилися.

Отже, на основі проведеного опитування робимо висновок, що стресова ненормальна реальність, у якій ми живемо, позначається на психіці дітей, їх емоційному стані та ставленні до навчання. І в подоланні цих наслідків війни головну роль мають відігравати фахівці психологічної служби.

Наразі освітній процес в школах області забезпечує 831 фахівець психологічної служби. Але нормативна потреба у практичних психологах забезпечена лише

на 53,7%, соціальних педагогах – на 82,4%. Такий стан забезпеченості фахівцями освітніх закладів обумовлений не браком спеціалістів (університети області готують фахівців), а їх умовами праці. Наразі нормативами чисельності працівників психологічної служби передбачено лише 0,25 ставки посади практичного психолога та 0,25 ставки соціального педагога у школах сільської місцевості з чисельністю дітей до 99 осіб. Повна ставка вводиться лише за наявності не менше 300 учнів у сільських школах, у містах – 700 школярів.

Такий розподіл унеможливилює забезпечення роботи фахівців у сільській місцевості. Щоб мати повну ставку, фахівцю доводиться працювати у кількох закладах, часто долаючи чималу відстань між ними та витрачаючи кошти і час на доїзд до місця роботи. На Черкащині наразі функціонує 77 закладів загальної середньої освіти з чисельністю до 100 учнів. Саме в них найгостріше проявляється вищеозначена проблема. Але не набагато краща ситуація в закладах освіти з чисельністю до 200 школярів, де фахівець психологічної служби має 0,5 ставки.

Тому пропонуємо внести зміни до Типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти, зокрема передбачити у кожній школі не менше ставки практичного психолога та ставки соціального педагога, незалежно від кількості учнів, педагогів та батьків, які потребують психологічної допомоги. Адже ця служба підтримує не лише діток, а й надає допомогу і реабілітацію сім'ям, які постраждали під час війни. І надалі буде виконувати цю надважливу роботу.

Крім того, варто внести зміни і до навчальних програм закладів вищої освіти, які готують фахівців психологічної служби, передбачивши окремим розділом питання щодо надання психолого-реабілітаційної допомоги дітям і сім'ям, які постраждали від військових дій. Психологічні втрати від війни в освітньому процесі виміряти важко, але їх наслідки ми будемо відчувати роками.

Разом з тим переконаний в тому, що наші діти й дорослі здатні здолати будь-які труднощі, а нам варто робити все від нас залежне. Потрібно припинити сумніватися в тому, чи повинні ми робити ту роботу, що маємо, боячись помилитися. Адже Збройні Сили України роблять свою справу, так і ми повинні робити свою!

Н. М. ЧЕПУРНА,

ректор комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», доцент, кандидат педагогічних наук, Заслужений працівник освіти України

КОМПЕНСАТОРНА ОСВІТА УЧНІВ І ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Спричинені російською військовою агресією соціальні негаразди особливо негативно позначилися на молодому поколінні, обмежуючи базові права дітей та молоді, зокрема й право на якісну освіту.

Учні, які у час війни не виїжджали за межі Черкащини, зазнали певних освітніх втрат через постійний стрес, доволі часту відсутність електроенергії та повітряні тривоги. Діти, які повертаються в Україну з-за кордону, мають освітні прогалини в силу різниці між програмами України та будь-якої іншої країни. Деякі учні за кордоном взагалі навчалися в інтеграційних класах – вони опановували мову країни перебування, а решту предметів певний час могли зовсім не вивчати.

Саме тому потенціал освітянської сфери в сучасній складній ситуації в країні має бути спрямований (і вже спрямовується) на **забезпечення компенсаторної освіти**.

Треба визнати, що освітні втрати в учнів є на даний час і, на жаль, будуть виникати і надалі, доки наша перемога у війні не стабілізує соціальну ситуацію в країні. Але за нашими переконаннями, вже зараз ми маємо напрацьовувати стратегії подолання прогалин у знаннях здобувачів освіти, обирати шляхи покращення ситуації щодо якості освіти, планувати компенсаторні заходи для учнів в умовах війни.

В офіційному листі, надісланому на територіальні громади області наприкінці березня,

ми рекомендували не втрачати часу і вже протягом весняних канікул організувати індивідуальні компенсаторні консультації для учнів, які потребують додаткової підтримки, та групові компенсаторні заняття з окремих предметів, під час яких надати можливість здобувачам освіти надолужити освітні втрати.

Сьогодні на допомогу закладам освіти області науково-педагогічний колектив нашого інституту пропонує «**Кластер компенсаторної освіти учнів**» як цілісну модель, що забезпечує педагогічними інструментами, які допоможуть запровадити власну модель компенсації освітніх прогалин своїх учнів (рис. 1).

Розробляючи модель цього кластеру, ми виходили з того, що освітні втрати – різні у всіх дітей, а тому вчителям треба буде для кожного учня вибудовувати індивідуальні траєкторії надолуження освітніх втрат.

Під освітніми втратами розуміють будь-яку конкретну або загальну втрату знань і навичок або відхилення в академічному прогресі, найчастіше через великі прогалини або розриви в освіті [1].

Освітні втрати – це прогалини у компетентностях учнів (знаннях, уміннях, навичках, ставленнях, набутому досвіді), які виникають у порівнянні зі стандартами дошкільної, початкової, загальної середньої освіти та які можуть бути спричинені як суб'єктивними, так і об'єктивними чинниками, зокрема масштабними надзвичайними ситуаціями.